

УДК

Кравченко Л.В.

*Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини,
м. Умань*

*МОТИВАЦІЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ПТНЗ НА УРОКАХ ОХОРОНИ ПРАЦІ*

У статті розкрито суть активізації навчальної діяльності учнів професійно-технічних навчальних закладів, зокрема на уроках охорони праці; визначено вплив мотивів та мотивації на пізнавальну діяльність учнів; узагальнено організаційно-педагогічні умови, які впливають на активізацію мотиваційних компонентів на уроках охорони праці.

Ключові слова: мотивація, мотиви, активність, активізація пізнавальної діяльності, охорона праці.

В статті раскрыта суть активизации учебной деятельности учащихся профессионально-технических учебных заведений, в частности на уроках охраны труда; определено влияние мотивов и мотивации на познавательную деятельность учащихся; обобщенно организационно-педагогические условия, влияющие на активизацию мотивационных компонентов на уроках охраны труда.

Ключевые слова: мотивация, мотивы, активность, активизация познавательной деятельности, охрана труда.

The article reveals the essence intensify training of students of vocational schools, including lessons on health; The influence of motives and motivation for cognitive activity; summarizes the organizational and pedagogical conditions that influence the activation of motivational components on the lessons of labor.

Keywords: motivation, motivation, activity, activation of cognitive activity, labor.

Професійно-технічна освіта на сучасному етапі вступає у принципово нову фазу свого розвитку. Оновлення змісту освіти є стратегічним завданням, спрямованим на реалізацію Закону України «Про професійно-технічну освіту».

У зв'язку з цим виникає проблема формування в учнів ПТНЗ професійних знань, умінь, навичок, розвитку їхньої духовності, культури, відповідного технічного, технологічного, творчого та економічного мислення. Одним з варіантів вирішення цієї проблеми є активізація навчання учнів. Її особлива значущість полягає в тому, що вчення, спрямоване не тільки на сприйняття навчального матеріалу, але і на формування ставлення учня до самої пізнавальної діяльності. Перетворюючий характер діяльності завжди пов'язаний з активністю суб'єкта. Знання, отримані в готовому вигляді, як правило, викликають труднощі учнів у їх застосуванні до пояснення спостережуваних явищ і вирішення конкретних завдань. Одним із суттєвих недоліків навчального процесу залишається формалізм, який проявляється у відриві завчених учнями теоретичних положень від уміння застосувати їх на практиці.

Одним із перших звернув увагу на необхідність „вчити дітей мислити” видатний науковець-педагог Я.А. Коменський. Ідею активізації навчання за допомогою наочності, шляхом активного спостереження і узагальнення та самостійного підведення підсумків висловлювали педагоги І.Г. Песталоцці та Ф.А. Дістервег.

Певні доробки з проблеми активізації навчальної діяльності учнів містяться і у працях С.Т. Шацького, А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського. Сучасною педагогічною наукою накопичено значний досвід щодо активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів. Психологічний аспект досліджуваної проблеми глибоко розроблений у працях Л.С. Виготського, В.В. Давидова, О.М. Леонтєва, Н.В. Менчинської, С.Л. Рубінштейна, В.І. Юрченка та інших. Дидактичні та методичні основи активізації пізнавальної діяльності наведені у працях Ю.К. Бабанського, В.П. Безпалька, М.А. Данилова, В.І. Лозової, М.І. Махмутова, Д.Ф. Ніколенко, П.І. Підкасистого, О.Я. Савченко, М.Н. Скаткіна, Н.Ф. Талізінної, Т.Шамової, Г.І. Щукіної, І.Ф. Харламова.

При підготовці учнів ПТНЗ до професійної діяльності, в якості одного з найважливіших виступає питання про роль дисципліни, мета вивчення якої полягає у набутті учнем компетенцій, знань, умінь і навичок для здійснення професійної діяльності за спеціальністю з урахуванням ризику виникнення

техногенних аварій й природних небезпек, які можуть спричинити надзвичайні ситуації та привести до несприятливих наслідків на об'єктах господарювання, а також формування в учнів відповідальності за особисту та колективну безпеку.

Як озброїти майбутнього фахівця знаннями щодо загальних закономірностей виникнення небезпек, їх властивостей, наслідків їх впливу на організм людини, основ захисту здоров'я та життя людини і середовища її проживання вміннями, необхідними для розробки та реалізації засобів та заходів здорових і безпечних умов життя і діяльності?

Пошук умов, які б активізували пізнавальну діяльність учнів на уроках охорони праці, що стосуються організації, форм і методів навчання триває і сьогодні. Ефективність роботи на уроці охорони праці залежить від того, наскільки вмотивовані учні. Добре продуманий і майстерно проведений етап мотивації заряджає учнів ПТНЗ енергією пошуку, прагненням пізнавати нове, долаючи труднощі. Тоді учні працюватимуть з непідробно-захоплюючим інтересом, усвідомлено і послідовно рухаючись до навчальної мети.

Активізація навчальної діяльності учнів є і процесом, і результатом процесу стимулювання їхньої пізнавальної активності. При цьому активна пізнавальна діяльність розглядається не тільки як засіб підвищення навчальних досягнень, а й як метод розвитку розумових здібностей учнів.

Мотивація навчання забезпечує активність особистості, її дії, поведінку і діяльність як вищий прояв активності. Але поняття активності має і спеціальне значення.

Слово активність походить від латинського *activus* і означає діяльний, енергійний, ініціативний. Дуже часто термін «активний» використовують як протилежний «пасивному» (активний - отже діючий) або як протилежний реактивному (активний - отже самостійний, цілеспрямований, діючий не зважаючи на обставини).

Людині притаманні декілька видів активності: природна, абсолютна і незмінна активність людини як біологічної істоти, що реагує на оточуюче середовище, фізіологічно змінюється та інше; активність як риса особистості - відносна, змінна з розвитком людини, зміною обставин її життя і діяльності;

активність як ситуативний стан людини в певний момент діяльності, що проявляється у готовності людини реагувати.

Ми будемо розглядати активність саме у третьому значенні. У процесі навчання така активність учня називається пізнавальною активністю і означає психічну готовність учня до навчання. Пізнавальна активність виражається в тому, що всі психічні процеси учня (відчуття, сприйняття, пам'ять, уява, мислення, мова), його увага, емоційно-вольова сфера готові до активного опрацювання навчального матеріалу.

Забезпечення пізнавальної активності учня є однією із найважливіших складових активізації навчальної діяльності [7].

Мотивація - це сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, які спонукають людину до діяльності, визначають поведінку, форми діяльності, надають цій діяльності спрямованості, орієнтованої на досягнення особистих цілей і цілей колективу. Навчальна мотивація ґрунтується на потребі, яка стимулює пізнавальну активність дитини, її готовність до засвоєння знань. Потреба не визначає характеру діяльності, її предмет окреслюється тоді, коли людина починає діяти. Спонукальна (мотиваційна) складова навчальної діяльності охоплює пізнавальні потреби, мотиви і сенси навчання. Важливою умовою учіння є наявність пізнавальної потреби і мотиву самовдосконалення, самореалізації та самовираження [5].

Мотив повинен бути присутнім як на початку уроку, так і на кожному окремо взятому його етапі. Для цього вчитель має створити систему пізнавальних мотивів. Виділяють три мотиваційних блоки:

1. На початку задіюється основний мотив або мотиваційна композиція, з якими логічно пов'язані цілі уроку;

2. Наприкінці уроку будується мотиваційний міст до наступного заняття. Це оперативна й перспективна мотивація;

3. Протягом усього заняття діє блок мотиваційної підтримки.

Існує зовнішня та декілька видів внутрішньої мотивації. Для успішного здійснення діяльності необхідна наявність обох типів мотивації – як внутрішньої, так і зовнішньої. Зовнішня мотивація, як правило, націлює учнів на досягнення

кінцевого результату вивчення. Внутрішня мотивація має сильний стимулюючий вплив на процес вивчення охорони праці. А для цього необхідно будувати процес навчання таким чином, щоб учні на кожному етапі відчували просування до наміченої цілі. Внутрішня мотивація є близькою і актуальною, адже навчальний процес повинен бути побудований таким чином, щоб учні на кожному уроці відчували радість від задоволення потреб, специфічних для предмету «Охорона праці».

Особливої уваги вимагає формування внутрішньої (пізнавальної) мотивації. Проблема розвитку внутрішньої мотивації учнів у навчальній діяльності полягає у розкритті змісту та динаміки цього процесу, виявленні особливостей розвитку внутрішньої мотивації та їх зв'язку з особливостями ціннісно-мотиваційної сфери дітей, виявленні чинників розвитку внутрішньої мотивації. К.Келлер вводить чотири умови успішної вмотивованої діяльності: інтерес (до теми та діяльності), актуальність, очікування (успіху та контролю), задоволення. Висока мотивація є ознакою ефективної діяльності [1, с. 56].

Вплив мотивації на ефективність пізнавальної діяльності учнів є незаперечним фактом. Проте цей вплив досить складний і неоднозначний. Буває так, що учень, який під впливом внутрішніх і зовнішніх мотивів зацікавлений в досягненні високих результатів, на практиці матиме гірший результат, ніж той учень, що має менше мотивів для ефективності навчання. Відсутність взаємозв'язку між мотивацією і кінцевим результатом навчання зумовлена тим, що на результати навчання впливає безліч інших чинників, як, наприклад, вміння учня, здібності та навички, правильне розуміння поставлених завдань, зовнішнє середовище тощо.

Внутрішня мотивація виникає в учнів у результаті потреби в пізнанні, а зовнішня містить мотиви, що знаходяться за межами навчальної діяльності. Зовнішня мотивація може бути як позитивна, так і негативна. А негативна зовнішня мотивація може розвинути в учня пасивність, безвідповідальність у процесі навчання тощо.

У мотивації діяльності як правило присутні декілька мотивів, які утворюють мотиваційний комплекс (ієрархію). Одні мотиви у цій системі мають

провідне значення і більшу збуджувальну силу (здійснюють більший вплив на діяльність, частіше активізуються). Роль інших мотивів - нижча. Сила дії того чи іншого мотиву залежить від конкретних обставин життя, впливу інших людей, часових факторів і т.п. Тому ієрархія мотивів хоч і є відносно стійкою, час від часу змінюється. Нижчі мотиви можуть набути більшої активізуючої сили і навпаки.

Досліджуючи активізацію пізнавальної діяльності учнів у навчанні, М.Скакун виділяє різні її способи: проблемне викладання знань; запитання вчителя; дискусія; коментовані вправи; самостійна робота учнів; дослідницький метод, озброєння учнів раціональними прийомами пізнавальної діяльності; створення атмосфери колективної пізнавальної діяльності на уроці й індивідуалізація навчання; формування внутрішніх стимулів; потреба самоосвіти [5, с. 45].

Останнім часом значна увага науковців і педагогів-практиків приділяється активним методам навчання, які стимулюють пізнавальну діяльність учнів різних вікових категорій.

Одним із засобів активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках охорони праці є активні методи навчання:

- евристична бесіда (індивідуальна, групова);
- навчальна дискусія (диспут, круглий стіл, мозковий штурм);
- аналіз та розв'язання конкретних ситуацій;
- ігри (імітаційно-рольової, дидактичної, ділової та ін.);
- творче проектування та ін.

Бесіда здавна вважалася одним із головних збуджувальних методів. Евристична бесіда «найчастіше розглядається як вид проблемного навчання, як система питань, що плануються вчителем таким чином, щоб кожне наступне питання впливало з попереднього» [4].

Цей вид бесіди в сучасному ПТНЗ використовується найчастіше, оскільки евристична бесіда ставить перед учнем проблеми, що вимагають власних відповідей на поставлені вчителем запитання. «Вчитель, уміло задаючи питання, збуджуючи учнів до роздумів, спрямовує їх йти до відкриття істини. Тому в ході

евристичної бесіди учні набувають знання шляхом власних зусиль, роздумів» [4, 156].

На уроках охорони праці доцільно використовувати навчальну дискусію, за допомогою якої учні набувають нових знань, навчаються висловлювати свої думки вголос й обґрунтовувати. Дискусія набуває характеру керованого наукового диспуту, чим збагачує зміст невідомого учням матеріалу, допомагає його впорядкувати і закріпити.

Запровадження навчально-ігрової діяльності сприяє розвитку гармонійно розвиненої особистості через інтерес, успіх, стимул, мотив, емоції, почуття, потреби, розвиток індивідуальних здібностей кожного учня. Застосування ігор на уроках охорони праці сприяє прояву індивідуальних особливостей учнів, їх розвитку, оскільки створюються умови співпадання інтересів учнів із загальнолюдськими. Це доводить, що правильно здійснена мотивація навчальної діяльності учнів на уроці та викликання в них інтересу за допомогою навчальних ігор сприятиме підвищенню активізації пізнавальної діяльності учнів.

Активні методи навчання дійсно є важливими компонентами в організації навчання учнів і їх застосування сприяє активізації пізнавальної діяльності, яка складається з цілеспрямованої роботи вчителя з розробки змісту, форм, методів, прийомів і засобів навчання, які підвищують інтерес, активізують учнів у засвоєнні знань та формуванні вмінь і навичок.

Вагомим чинником розвитку інтересу до навчання, а відповідно, і підвищення активізації пізнавальної діяльності, є реалізація міжпредметних зв'язків, що забезпечує перенесення знань з однієї галузі в іншу. Предмет «Охорона праці» тісно пов'язаний майже з усіма предметами, які вивчають учні ПТНЗ. Успіх занять з охорони праці значною мірою визначає матеріально-технічне забезпечення. Вчені–педагоги підкреслюють, що, не впливаючи особливо на кінцеві результати роботи, дидактичні засоби сприяють підвищенню ефективності використання окремих методів професійного навчання і, відповідно, активізують пізнавальну діяльність учнів. Але, на жаль, як зазначає автор, більшість із виробничих майстерень ПТНЗ не завжди забезпечена

сучасним обладнанням та дидактичними і технічними засобами, необхідними для оволодіння знаннями й уміннями із майбутньої професії [6, с. 32].

Теоретичне дослідження проблеми дозволяє нам узагальнити організаційно-педагогічні умови, які впливають на активізацію мотиваційних компонентів: зміст освітньої діяльності. Її стимулювання забезпечується через новизну матеріалу, опору на наявний та минулий досвід дитини, усвідомлення значення запропонованого навчального матеріалу для майбутнього тощо; організація навчального процесу. Створення умов, що забезпечують суб'єктну позицію учнів на всіх етапах уроку: мотиваційному, операційно-пізнавальному, оцінно-рефлексивному; форми та методи навчання повинні активізувати діяльність учнів, сприяти їх інтелектуальному розвитку (проблемне, комунікативне); власна активність особистості, що реалізується в самостійній роботі, яка спрямована на вирішення проблемних завдань і питань, виступає визначальним чинником результативності освітнього процесу і важливою умовою формування мотивації навчання.

Важливе місце в цьому питанні належить організації навчальної діяльності. Вона має бути оптимальною за рівнем складності. Якщо перед учнем стоїть надто просте завдання, воно не викличе в нього інтересу і внутрішньої мотивації, тому що, яким би компетентним не почувався учень, надто просте навчальне завдання не дозволить реалізувати йому свою майстерність і не дасть змоги почуватися впевнено на уроці охорони праці.

Надто складні навчальні завдання, як і надто прості, негативно впливають на формування та зростання внутрішньої мотивації, оскільки не дають учню змоги реалізуватися, виявити ефективність і майстерність у виконуваному, внаслідок чого руйнується почуття компетентності, знижується самооцінка й самоповага.

Отже, можемо зробити висновок, що ефективність процесу активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках охорони праці забезпечують використанням: змісту навчання; педагогічних стимулів; нетрадиційних форм організації навчання; активних методів навчання; міжпредметних зв'язків; самостійної роботи учнів; матеріально-технічної бази ПТНЗ.

Актуальними напрямками подальшої розробки окреслюваної проблеми є формування культури охорони праці та культури особистої безпеки учнів ПНТЗ на уроках охорони праці.

Література:

1. Захарова И. Г. Информационные технологии в образовании: Учеб. пос. для студ. высш. пед. учеб. заведений / И.Г.Захарова – М.: Академия, 2003. – 192 с.

2. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: учебное пособие для студентов педагогических вузов и системы повышения квалификации педагогических кадров / Е.С.Полат, М.Ю.Бухаркина, М.В.Моисеева, А.Е.Петров; под ред. Е.С.Полат. – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 272 с.

3. Осадчук Л.А. Методика преподавания физики / Л.А.Осадчук. – К.: Вища школа, 1984. – 352 с.

4. Романовський О.Г. Дидактичні принципи у підвищенні рівня розуміння навчального матеріалу / О.Г.Романовський // Науково-пізнавальна діяльність учасників освітнього процесу навчальних закладів різних рівнів акредитації: Збірник наукових праць / Проблеми сучасного мистецтва і культури. – Київ: Науковий світ, 2002. – С. 154 – 161.

5. Скакун В.А. Методическое пособие для преподавателей профессиональных учебных заведений / В.А.Скакун. – М.: Издательский центр АПО, 2001. – 183 с.

6.Ткачук С.І. Впровадження мультимедійних технологій у процес контролю навчальних досягнень учнів на уроках трудового навчання / С. І. Ткачук // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 46. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2007. – С. 401 – 407.

7. [\[docs.google.com\]](https://docs.google.com)